

Moderne (finansiële) slawerny

J.P. Fouché

Skool vir Rekenkundige Wetenskappe

WORKWELL: Eenheid vir Navorsing in Ekonomiese &

Bestuurswetenskappe

Potchefstroomkampus

Noordwes-Universiteit

POTCHEFSTROOM

E-pos: jaco.fouche@nwu.ac.za

Abstract

Modern (financial) slavery

There is probably no single person who has not been affected by the current international financial crisis. In order to understand what has happened, the reasons for the credit – and extended financial crisis are analysed and related to slavery. This article provides an international perspective, but also gives the South African perspective. From the article, it seems that the same factors that motivated people to apply slavery, today also motivate large corporations and individuals to keep hostage a large number of people in a spiral of increased consumerism. The consumer spending is financed by paying people more for their spare time and people taking up more credit. From the relentless way in which credit is being advertised, it seems that there is very little respect or care for the well-being of those trapped in debt. The prospects of ending the financial slavery are discussed and some recommendations are made regarding dealing with debt. The article closes with a call on the church to enter into the debate.

Opsomming

Moderne (finansiële) slawerny

Daar is waarskynlik nie een persoon wat deur die huidige internasionale finansiële krisis onaangeraak is nie. Om die onlangse gebeure te verstaan, word die onderliggende redes vir die krediet- en uitgebreide finansiële krisis ontleed en in verband met slawerny gebring. Die artikel skets hierdie aspekte in 'n internasionale lig, maar toon ook telkens die Suid-

Afrikaanse omstandighede. Uit die artikel blyk dit dat dieselfde dryfveer wat mense gemotiveer het om slawerny toe te pas, ook vandag nog groot korporasies en selfs individue motiveer om 'n groot deel van die bevolking vasgevang te hou in 'n spiraal van toenemende verbruikersbesteding. Die verbruikersbesteding word gefinansier deur persone wat meer van hulle vrye tyd vir betaling aanbied of meer krediet opneem. Uit die roekelose wyse waarop krediet geadverteer word, blyk dit dat daar min respek of bekommernis oor die welstand van diegene is wat in die skuldweb vasgevang word. Vooruitsigte word geskep rondom die afskaffing van finansiële slawerny en enkele aanbevelings vir die hantering van skuld word aangesny. Die navorsing sluit af met 'n oproep aan die kerk om ernstig tot die debat toe te tree.

1. Inleiding

Daar is waarskynlik geen persoon wat nie deur die huidige internasionale finansiële krisis geraak word nie. Armes wat reeds 'n groot deel van hulle inkomste op behuising, vervoer en kos spendeer (Suid-Afrikaanse Reserwebank, 2008:3), het die effek van 'n hoë inflasiekoers in hierdie sektore gevoel; die middelklas het moontlik die effek van die stygende rentekoerse ervaar; en dié wat beleggings in aandele en eiendom het, is deur die dalings in die waardes daarvan geraak. Almal is egter nie ewe negatief deur die gebeure geraak nie. Persone, veral pensioenarisse, wat van renteinkomste afhanklik is, trek terselfdertyd voordeel uit hoër rentekoerse, wat tot 'n mate die hoër inflasie teëwerk.

Die mens is geskape met die vermoë om te kan kies. Elke mens het ook keuses rondom finansiële aspekte, soos om skuld te maak, al dan nie. Die keuse sal gevolge hê in die vorm van veranderde ekonomiese omstandighede. Daar kan egter met reg gevra word hoeveel persone sonder voorbedagte rade in finansiële probleme beland; en hoe gemaak indien 'n persoon nie deel van die oorsaak van die probleem was nie, maar hom-/haarself ook nie daarteen kan beskerm nie. So 'n persoon is moontlik deur die omstandighede vasgevang en is waarskynlik 'n slaaf van die omstandighede. In die besinning oor die onlangse gebeure in die finansiële wêreld ontstaan vrae soos die volgende: Hoe het die huidige krisis ontstaan? Hoekom bevind soveel mense hulle in finansiële moeilikheid? Indien mense vasgevang is, is daar nie dalk moontlik 'n element van slawerny betrokke nie? Wat kan dan uit hierdie gebeure geleer word?

Hoe moet oor die huidige finansiële krisis besin word en die gevolge wat dit vir miljoene mense het? Dit is die outeur se oortuiging dat elke wetenskaplike sy/haar wetenskap vanuit 'n spesifieke lewens- en werklikheidsbeskouing beoefen – in die geval van die outeur, 'n Christelike perspektief. In die lig van die “liefdesgebod” in die Bybel het die kerk 'n belangrike rol om oor onderdrukking en ander sosiale- en morele kwessies te besin. In hierdie artikel word juis gepoog om die kerk se betrokkenheid by die kwessie van finansiële slawerny krities in aanmerking te neem.

1.1 Probleemstelling

Dit is bykans ondenkbaar dat 'n finansiële krisis met die huidige omvang in ons tyd van gesofistikeerde bankstelsels, tegniese-bekwame ekonome, finansiële bestuurders, ontleders en adviseurs kan plaasvind. Om die onlangse gebeure te verstaan, behoort die onderliggende redes vir die krediet- en uitgebreide finansiële krisis dus ontleed te word.

1.2 Doelstellings en metodologie

Ten einde die probleemstelling te bespreek, word die volgende sewe doelstellings gestel:

- Ondersoek literatuur aangaande die ontstaan, tipes en kenmerke van slawerny.
- Ondersoek literatuur aangaande die beëindiging van slawerny en die rol van die kerk daarin.
- Ondersoek literatuur aangaande die omstandighede wat die onlangse finansiële krisis voorafgegaan het.
- Oorweeg slawerny as motief en gemene deler vir die krisis.
- Stel vas of daar enige verband tussen slawerny en die oorsake vir die huidige finansiële krisis bestaan.
- Beskou die afskaffing van eietydse finansiële slawerny en die rol van die kerk daarin.
- Maak gevolgtrekkings en aanbeveling na aanleiding van die bestaan, al dan nie van 'n verband tussen slawerny en die huidige finansiële krisis.

Die doelwitte sal bereik word deur telkens na die internasionale omstandighede te verwys en ook die Suid-Afrikaanse omstandighede aan te toon.

2. Agtergrond rondom slawerny

Die aanhoor van die woord *slawerny* maak verskillende gevoelens by verskillende persone wakker. Die gevoelens kan wissel van 'n afstandsgewoel omdat dit klaarblyklik so ver in die verlede en ver weg van die persoon gebeur het, tot 'n gewoel van verbasing dat so iets nog in ons samelewing gebeur het. Tog kan slawerny in versteekte vorms steeds deel van die samelewing wees. Marcuse (1964:1) het reeds in 1964 aangevoer dat daar 'n gemaklike, demokratiese onvryheid in die gevorderde industriële beskawing voorkom.

Die onlangse chaos in finansiële markte, hoë voedsel- en brandstofpryse, wat juis die armstes van die bevolking die meeste raak, is 'n sprekende voorbeeld van hierdie moontlikheid in die nuwe millennium. Die Wêreldbond van Gereformeerde Kerke (WARC) het in 2004 met die Accra-verklaring 'n beroep op ryk, ontwikkelde lande gedoen om die voordele van ekonomiese groei en ontwikkeling meer eweredig met inwoners van arm lande te deel (Rossouw, 2007:260).

2.1 Definisie van slawerny

'n *Slaaf* kan onder andere omskryf word as "iemand wat in volkome onderworpenheid en knegskap die eiendom van iemand anders is, iemand wat aan 'n vreemde oorheerser onderworpe is, iemand wat die prooi van sy eie neiginge is of 'n slaaf van 'n gewoonte" (Eksteen, 2005a) of as "gevangene, kneg" (Woordeboek van die Afrikaanse Taal, 2003). Berlin (1969:123) voer aan dat die "negatiewe vorm" van vryheid is wanneer 'n persoon nie die vermoë het om iets te bekom nie, weens die feit dat ander persone reëlins getref het wat die eerste persoon verhinder om die geld te hê om vir die item te betaal, terwyl ander persone nie ook beperk word nie. Volgens hom is die kriteria vir onderdrukking die rol wat gewillig of toevallig, direk of indirek, deur ander persone gespeel word. Ruben en Tuden (1977:4) sê in ooreenstemming hiermee dat Westerse slawerny gesien kan word as 'n instelling wat een persoon se wettige reg oor 'n ander persoon erken. Berlin (1969:125) voeg hieraan toe dat die minderheid wat oor vryheid beskik dit bekom het deur die uitbuiting van die oorgrote meerderheid wat nie daarvoor beskik nie. Slawerny het dus te make met die groot mate van onvryheid wat deur die toedoen van ander persone veroorsaak is.

Daar is verwante woorde wat in hierdie konteks verstaan moet word, te wete *slawerny* en *verslawing*. *Slawerny* word onder andere deur die Verklarende Afrikaanse Woordeboek omskryf as "'n toestand

van onderworpenheid, onvryheid, diensbaarheid, onderhorigheid en onvryheid” (Eksteen, 2005b). *Verslawing* word verder deur die Frasewoordeboek (Joubert, 2005) omskryf as iemand se verslawing aan iets en deur die Woordeboek van die Afrikaanse Taal (2003) as “vernedering”.

Die Woordeboek van die Afrikaanse Taal (2003) omskryf *finansieel* onder andere as “van die geldsake, geldwese; wat die geldsake betref”. Marcuse (1964:4) omskryf *ekonomiese vryheid* as vryheid van beheer wees deur ekonomiese kragte en verhoudings, die daaglikse stryd om bestaan en van om ’n lewe te maak. Ekonomiese slawerny sou dus daarop dui om beheer te word deur ekonomiese kragte en waar ’n stryd om bestaan gevoer word.

Vanuit bogenoemde kan die volgende definisies dus saamgestel word:

- *Finansiële slawerny* – ’n toestand van onderworpenheid, onvryheid in die gebied van geldsake.
- *Finansiële verslawing* – ’n afhanklikheid aan iets/gewoonte/begeertes op die gebied van geldsake.

2.2 Die ontstaan van slawerny

Daar is verskeie verwysings na slawe en slawerny in die Bybel. In die Bybel word by Noag al na slawerny verwys (Gen. 9). Daar is ook geskrewe bewyse (kleitablette) ten opsigte van die bestaan van slawerny in die sesde en vyfde eeu voor Christus (Baker, 2001:18). Verskeie historiese geskrifte dui ook op die voorkoms van slawerny in verskeie dele van die wêreld sedert die antieke tydperk en die hoogtepunt van die slawehandel in die negentiende eeu.

Daar is min oor slawerny in Indië voor kolonisasie bekend, maar dat daar ’n duidelike klasse-indeling was en dat die laagste klas eintlik slawe was, is duidelik (Drescher & Engerman, 1998:6). Die meeste historici is dit eens dat slawerny in Afrika al voor die koloniale tydperk bestaan het (Drescher & Engerman, 1998:28). Slawerny in Asië het ook in ’n stadium gefloreer (Walvin, 1996:177).

Die gebeure in die nuwe wêreld (Amerikas) was die sleutel tot die gebeure wat later in Afrika gevolg het (Walvin, 1996:7). Vanaf ’n klein begin het slawehandel tot ’n massiewe globale besigheid ontwikkel wat drie streke van die wêreld, naamlik Europa, die Amerikas en Afrika getransformeer het (Walvin, 1996:20). Die daaropvolgende

geforseerde migrasie van Afrikane na die Amerikas was op 'n skaal wat nog nooit vantevore gesien is nie (Walvin, 1996:18).

Volgens Turley (2000:15) en in ooreenstemming met ander skrywers, was die vraag na slawe bepaal deur die beskikbaarheid van grond, 'n tekort aan arbeiders en 'n dryfveer vir wins of kapitaalgroei. 'n Ander faktor was volgens hom die regering van die dag se bereidwilligheid om gunstige wette in hierdie verband te handhaaf, die ontwikkeling van markte en die beskikbaarheid van persone (buitelanders) om as slawe te dien.

Slawerny kom dus reeds vir ongeveer 5 000 jaar, in 'n mindere of meerdere mate, in samelewings voor. Tydens hierdie tydperk het slawerny twee bene gehad, naamlik die wetlike sy (waar die eienaar beheer oor die slaaf se lewe oorneem) en die ekonomiese sy (waar die slaaf sekere tipe arbeid tot voordeel van die eienaar verrig) (Drescher & Engerman, 1998:28).

2.3 Tipering van slawerny

Wanneer van slawerny gepraat word, word onwillekeurig gedink aan volke wat weggevoer is om vir ander te werk. Daar is egter meer tipes. Vanuit die literatuur is vyf tipes slawerny geïdentifiseer:

- **Skuldslawe:** dit dui op persone wat vir hulle skuld verkoop is, of aan die skuldeiser oorgegee is (Turley, 2000:8; Drescher & Engerman, 1998:8, 89; De Vaux, 1973:83, 172). Dit kon ook wees wanneer 'n persoon borg gestaan het (De Vaux, 1973:172).
- **Oorlogslawe:** verwys na oorwonne persone wat weggevoer is ná 'n oorlog (Walvin, 1996:178; Drescher & Engerman, 1998:8, 89; De Vaux, 1973:80).
- **Ekonomiese slawe:** dit is persone wat weggevoer is vir suiwer ekonomiese redes (Drescher & Engerman, 1998:28, 109) en waar die verkoop van slawe 'n goeie opbrengs gelewer het (Rubin & Tuden, 1977:91).
- **Wettiese slawe:** dit verwys na persone wat boetes en strawwe opgelê is (Testart, 2002:173; Drescher & Engerman, 1998:93).
- **Gebore slawe:** dit dui op kinders van slawe wat in slawerny gebore word (Baker, 2001:20; Eksodus 21:4).

Skuldslawerny was vanaf 'n vroeë stadium in die geskiedenis reeds deel van die samelewing. Testart (2002:175) noem dat skuldslawer-

ny 'n eienskap van 'n gemeenskap is waar die idee gehuldig word dat 'n persoon sy/haar vryheid kan verloor weens finansiële redes. In hierdie artikel word daar verder op skuldslawerny gefokus. Testart (2002:174) het die volgende tabel opgestel om die verskillende tipes en bronne van finansiële binding aan te toon.

Tabel 1: Tipes en bronne van finansiële binding

Tipes Bron	Slaaf (1)	Verpand (2)	Vrye werker (3)
Skuld (4)	Skuldslaaf	Verpand vir skuld	Werk om skuld terug te betaal
Verkoop (5)	Verkoop in slawerny	Verpand vir lening; kan dit aflos	Loonarbeid
Dobbel (6)	Slawerny weens dobbelary	-	In diens vir 'n tydperk

- (1) Die persoon is 'n uitgeworpene en word van sy regte in die samelewing ontnem.
- (2) Die persoon is uitgelewer aan die krediteur omdat hy homself as borg gegee het vir skuld, maar hy behou die meeste van sy regte en word vry sodra die skuld terugbetaal is.
- (3) Die persoon werk teen 'n tarief om sy/haar skuld af te betaal.
- (4) Die skuld word gewaarborg deur die skuldenaar se persoon. Die persoon word 'n slaaf nadat sekere voordele geniet of 'n oortreding begaan is.
- (5) Die skuld ontstaan deurdat 'n persoon hom-/haarself in 'n binding plaas voordat voordele geniet is.
- (6) Die skuld ontstaan deurdat 'n persoon met sy/haar eie vryheid dobbel as dobbelbete.

Dit blyk duidelik uit Tabel 1 dat skuldslawerny verskeie vorms en grade kan aanneem. Skuldslawerny was so aktueel dat dit selfs versinnebeeld is in Shakespeare se *Merchant of Venice*.

2.4 Kenmerke van slawerny

Die groot verskeidenheid vorms wat slawerny aangeneem het en take wat slawe moes verrig, maak dit moeilik om 'n opsomming

daarvan te gee (Turley, 2000:4). Die mees algemene plig van slawe waaraan meestal gedink word, is dienswerk en dwangarbeid vir ekonomiese voordeel.

Uit die literatuur kan die volgende verdere kenmerke onder andere uitgelig word:

- Die maklik beïnvloedbare mense in die gemeenskap is onderdruk (Walvin, 1996:27, Turley, 2000:2).
- Daar was ekonomiese voordeel vir die eienaar (Rubin & Tuden, 1977:91).
- Daar was fisiese en geestelike gevolge vir slawe (Walvin, 1996: 36, 59, 68), soos dat slawe verblind is om te keer dat hulle weg-hardloop (Taylor, 2001:38; Rigt. 16) of dat slawe geoffer is (Igbafe, 1975:413).
- Slawe was gebrandmerk en kon dus maklik uitgeken word (Turley, 2000:30; De Vaux, 1973:85; Baker, 2001:22).
- Die gemeenskap het slawerny ondersteun (Testart, 2002:194).
- Slawe het soms ook voorregte geniet en kon selfs baie besit het (Drescher & Engerman, 1998:ix; Walvin, 1996:30; Toledano, 1993:481), maar die vryheid of besittings kon enige oomblik weg-geneem word (Toledano, 1993:481).
- Slawe het soms, weens verskeie redes, gekies om slawe te bly (Drescher & Engerman, 1998:4, 92); en slawe se vooruitsigte op vryheid was beperk.
- Slawerny is dikwels deur die kinders van slawe oorgeërf (Walvin, 1996:30).
- Slawe het ekstra werk in hulle vrye tyd gedoen om hulle lewenskwaliteit te verbeter (Walvin, 1996:140, 150).

3. Die voorwaardes vir die afskaffing van slawerny en die rol van die kerk

Hierdie gedeelte hanteer doelwit twee, naamlik om die literatuur te ondersoek aangaande die afskaffing van slawerny en die rol van die kerk daarin. Slawe het gerebelleer deur fisies weerstand te bied, weg te hardloop of deur wraak te neem (Walvin, 1996:158-171). Dit het egter nie 'n dramatiese bydrae tot die afskaffing van slawerny gelewer nie.

3.1 Geskiedkundige verloop

Voor die afskaffing van slawerny was daar gereeld debatte hieroor, maar dit het op die detail van die wetgewing gefokus en nie op die beginsels onderliggend aan slawerny nie (Walvin, 1996:159). In Brittanje het verligte denke en die kerstening van slawe algaande mense tot ander insigte gebring (Drescher & Engerman, 1998:10). Die parlement het in 1806 die eerste stappe in hierdie verband geneem, en in 1832 is wetgewing vir die afskaffing in die kolonies goedgekeur (Drescher & Engerman, 1998:12).

In die res van Europa het regerings vanaf 1880 hulle aandag op die afskaffing van slawehandel gevestig (Drescher & Engerman, 1998:15). Frankryk het slawerny in 1874 in hulle kolonies afgeskaf (Drescher & Engerman, 1998:2). Die hantering van wetgewing in hierdie verband het egter vir jare bly sloer. In die gekommersialiseerde Arabiese state, wat gesentreer was in Zanzibar asook Franse en Portugese gebiede, is slawehandel in 1880 deur David Livingstone blootgelê, maar dit is eers in 1897 afgeskaf (Drescher & Engerman, 1998:3).

In Indië het slawerny in 1843 aandag geniet, maar die verandering was egter stadig. Tussen 1846 en 1935 het 28 miljoen mense geëmigreer ten einde weg te kom van die werkgewers (Drescher & Engerman, 1998:9). In Asië is slawerny geleidelik vanaf 1851 tot 1926 uitgefaseer (Drescher & Engerman, 1998:9).

In Latyns-Amerika is slawerny in 1888 in Brasilië afgeskaf. Dit is voorafgegaan deur die afskaffing in Uruguay (1842), Colombia (1851), Ecuador (1852), Argentinië (1853), Venezuela (1854) en Peru (1855) (Drescher & Engerman, 1998:19-20). Amerikaanse kolonies het slawehandel (die koop en verkoop van slawe) in 1774 gestaak, maar dit was eers ná die burgeroorlog in 1863 dat slawerny finaal afgeskaf is en alle slawe vrygelaat is (Drescher & Engerman, 1998:27).

Die afskaffing van slawerny in Afrika het stadig gevorder en het vanaf 1850 tot 1926 geduur (Drescher & Engerman, 1998:36). In Suidelike Afrika is slawerny in 1820 afgeskaf, maar gevalle van slawehandel is nog tot 1990 in Mosambiek aangeteken.

In Afrika het die afskaffing van slawerny deur die koloniste nie altyd tot volle vrystelling gelei nie en dit is deur ander vorms van afhanklikheid vervang. Slawerny het in baie gevalle onder druk plek gemaak vir dwangarbeid. Met die afskaffing van slawerny is die term *vakleerlingskap* ook gebruik om 'n gelydelike oorgang te bewerk-

stelling. Die eienaars moes hulle slawe oplei om die sosiale en ekonomiese werklikhede van emansipasie te hanteer. In die meeste gevalle het hulle dit egter nie gedoen nie en die slawe het dit in elk geval teengestaan (Drescher & Engerman, 1998:63).

Die staat het 'n belangrike rol gehad om slawerny teen te werk (Testart, 2002:196). Slawerny het weens ekonomiese redes ontstaan en die afskaffing het weens politieke redes plaasgevind (Drescher & Engerman, 1998:17, 18), naamlik

- verligte denke in gemeenskappe;
- tydperke van revolusie;
- die koms van industriële kapitalisme; en
- interne politieke druk in sommige lande.

3.2 Die rol van die kerk

Die vraag kan met reg gevra word waar die kerk, as die liggaam van Christus, in die tydperk van slawerny was – veral aangesien die Hebreeuse wette 'n etiese aanslag gehad het. Christenleiers het slawerny gedurende die grootste gedeelte van die Middeleeue verdra (Drescher & Engerman, 1998:152). Dit is eers kort voor die Amerikaanse revolusie dat Christenleiers soos John Wesley van die Metodiste Kerk en ook die Anglikaanse Kerk begin het om morele vrae oor die hantering van slawe te vra (Drescher & Engerman, 1998:152). Gedurende die grootste gedeelte van die negentiende eeu was daar tussen die verskillende denominasies en selfs in die denominasies self verdeeldheid rondom die kwessie van slawerny. Die Rooms-Katolieke, Lutherse en Episkopale Kerke het dit as 'n moreel-neutrale saak gesien (Drescher & Engerman, 1998:152).

Dit was eers ná die burgeroorlog in die VSA wat dramatiese vordering op die gebied van die afskaffing van slawerny gemaak is. Die kerk het egter nie die rol gespeel wat die voorstanders van die afskaffing van slawerny gehoop het hulle sou speel nie (Drescher & Engerman, 1998:155). Die beperkte effek wat die kerk op politieke gebied gehad het, word ook deur Fitzgerald en Spohn (2005:1015) onderstreep. Calhoun-Brown (2000:169) voer aan dat die “swart kerk” in die VSA wel 'n bydra gelewer het, maar verwys ook na ander skrywers wat aanvoer dat die bydrae deur die “swart kerk” oorskakel word. Bottum (2008:2) voel wel dat veldtogte, soos dié teen

slawerny, meestal 'n sekondêre effek van die invloed van godsdiens op Amerika was.

Die afskaffing van slawerny het nie oornag gebeur nie. Slawe-eienaars moes deur wetgewing en morele druk daartoe verplig word, aangesien dit nie ekonomies sin gemaak het nie. Dit is wel te betreur dat die breë Christelike kerkgenootskappe nie 'n meer prominente rol in die afskaffing gespeel het nie.

Ten spyte van die fokus op die afskaffing van ekonomiese slawerny, is daar verskeie voorbeelde wat daarop dui dat elemente van slawerny vandag nog voortleef. Uit die literatuur blyk die volgende voorbeelde:

- die neem van organe van persone in tronke in China (Drescher & Engerman, 1998:167) en Pakistan (Naqvi *et al.*, 2007:934), asook deur toordokters (Drescher & Engerman, 1998:167);
- kinderdwangsarbeid (veral in Indië en Thailand) (Drescher & Engerman, 1998:166; Blagbrough, 1999:51);
- geforseerde prostitusie (Drescher & Engerman, 1998:166) en sekstoerisme (Drescher & Engerman, 1998:167; Hughes, 2000:3);
- die ontvoering van jong meisies, onder andere, na Oosterse en Arabiese lande (Drescher & Engerman, 1998:166; Hughes, 2000:1);
- swak behandeling van onwettige immigrante (xenofobie) (Drescher & Engerman, 1998:167; Manefee, 2003:1); en
- persone wat vasgevang is in skuld (Drescher & Engerman, 1998:167; Foster, 2006).

Dit blyk dat daar gesoek word na geleenthede om nuwe tipes slawe op meer maniere (wettige en onwettig) te bekom.

4. Omstandighede wat die finansiële krisis voorafgegaan het

Hierdie gedeelte hanteer doelwit drie, naamlik om literatuur aangaande die omstandighede wat die onlangse finansiële krisis voorafgegaan het, te ondersoek.

4.1 Onlangse krisis

Sedert die tagtigerjare van die vorige eeu het globalisering tot toenemende fluktuasies op internasionale finansiële markte gelei. Sommige fluktuasies het in finansiële krisis ontaard, asook probleme vir banke en wisselvalligheid in markte. Enkele van die krisis van die afgelope vyftien jaar word hieronder beskryf. Vóór die Meksikaanse krisis in 1994, het soortgelyke krisis reeds in twintig ander lande voorgekom, insluitend Swede in 1992 (Gil-Dias, 1997).

4.1.1 Die Meksikaanse krisis

Die krisis in 1994 is voorafgegaan deur 'n groei in kredietkaartskuld, verbruikerskrediet asook huisverbanke wat gewissel het tussen 65% en 341% per jaar in reële terme (Williams, 2001:41). Dit het gebeur ná die liberalisering van die Meksikaanse handels- en finansiële sektore en 'n gepaardgaande invloed van buitelandse kapitaal (Gil-Dias, 1997:1). Gil-Dias (1997:1) voer ook aan dat swak beheer in die finansiële sektor baie bygedra het tot die toestaan van oormatige krediet. Die tafel was gedek vir 'n krisis met oorgretigheid vir krediet, buitensporige spandering en aansienlike korttermynskuld (Gil-Dias, 1997). Die krisis in Mexiko het volgens Williams (2001:31) onder andere tot gevolg gehad dat

- daar min kontant in sirkulasie in die ekonomie was;
- persone hulle werk verloor het en salarisaanpassings vasgestel is;
- rentekoerse dramaties verhoog is; en
- die regering banke wat in die moeilikheid was, moes oorneem – wat neergekom het op hernasionalisering.

Gedurende die Meksikaanse krisis het boere en ander produsers aangevoer dat hulle rol in die nasionale ekonomie geraak word deur spekulante in die globale ekonomie (Williams, 2001:32). Hierdie groep met ongeveer 500 000 lede uit alle klasse van die samelewing het as die “Brazon” bekend gestaan en het die regeerbaarheid van Mexiko bedreig (Williams, 2001:38).

4.1.2 Die Asiatiese krisis

Vóór die 1997-krisis was die grootste deel van Asië gekenmerk deur hoë vlakke van spaarsin en beleggings, groei en gematigde inflasie (Moreno, 1998:1). Sedert die tweede helfte van die tagtigerjare was daar 'n skerp toename in batewaardes, asook toenames in die

uitneem van korttermyn buitelandse lenings (Moreno, 1998:1). Die ekonomieë het groot buitelandse kapitaalinvloei ervaar wat dit kwesbaar vir finansiële paniek gemaak het (Moreno, 1998:1). Die finansiële stelsels was swak en is nie aangemoedig om risikobestuur toe te pas nie, aangesien regerings baie van die skuld gewaarborg het (Moreno, 1998:1). Teen die middel van die negentigerjare het 'n reeks eksterne skokke uitvoerinkomste dramaties geaffekteer, die ekonomie het afgekoel en batepryse het begin daal. Die Asiatiese geldeenheide het ook tussen 35% en 83% teen die VSA-dollar gedeprimeer en aandeelpryse het met 40% tot 60% gedaal (Moreno, 1998:1). Pilbeam (2001:111) voer ook aan dat die Asiatiese krisis deur maklike lenings en spekulatiewe buitelandse beleggings veroorsaak is.

4.1.3 Huidige internasionale krisis

Die finansiële krisis wat op 9 Augustus 2007 ontstaan het, het die vertroue in vryemarklogika en selfregulering geskaad. Die mikro-ekonomiese sisteemprobleme wat vir die krisis verantwoordelik was, het volgens Buiters (2008:1-14) die volgende ingesluit:

- **Sekurisasie**

Banke se bates (verbande, lenings, ens.) was redelik illikiede bates. Met die koms van sekurisasie kon die bates aan spesiale-doelentiteite verkoop word, wat daarvoor betaal het deur hoofsaaklik effekte uit te reik. Dit het geleenthede gebring om risiko te verskans, maar ook om meer risiko te neem. Die inligting oor die kwaliteit van die verbande het by die oorspronklike genereerder gebly, wat in sommige gevalle slegs 'n agent van die bank was. Die risiko verbonde aan hierdie instrumente is verder hanteer asof dit nie bestaan het nie.

- **Fundamentele gebreke by graderingsagentskappe**

Die agentskappe het nie noodwendig al die inligting van die genereerder gehad nie en die strukture was kompleks. Die modelle wat gebruik is om die instrumente te gradeer, was modelle van die ontwerpers en verkopers van die strukture, wat dus 'n konflik van belange tot gevolg gehad het;

- **Die pro-sikliese effek van hefboom en die Basel-vereistes**

Indien die waarde van bates toeneem (soos wat gebeur het), kan meer krediet deur bates bekom word. Indien daar meer krediet beskikbaar is, plaas dit verdere opwaartse druk op die waarde van bates. Daar ontstaan dus 'n opwaartse druk op batepryse. Verder, in

tye van ekonomiese opswaai, kan 'n kleiner kapitaalhouding, volgens die Basel-kapitaaltoereikendheidsvereistes, 'n groter bedrag bates steun. Probleme ontstaan egter indien die siklus omswaai.

- **Bonusstelsels**

Hierdie stelsels was dikwels gebaseer op ongerealiseerde winste en dit het die neem van oormatige risiko aangemoedig.

- **Ooneffektiewe finansiële voertuie**

Die meeste van die spesiale voertuie wat geskep is om die transaksies te hanteer, is gedoen om verby regulatoriese vereistes (soos minimumkapitaal) te kom, of om belasting te bespaar.

- **Om finansiële instellings te trek, is globale regulering verslap**

Die makro-ekonomiese posisie was soos volg (Buiten, 2008:16-18): 'n laer ekonomiese groei as wat aanvaar is; dalende rentekoerse; 'n toename in skuldfinansiering.

Die tafel was weereens gedek vir 'n krisis. Baie beskikbare beleggers en min goeie beleggings het beleggers na die nuwe instrumente gelok. Die gewers van die lenings het sterk insentiewe gehad om in die stygende vraag na laer kwaliteitlenings te voorsien. Aan die ander kant was daar lae rentekoerse, toegang tot ekwiteite in verbande en stygende huispryse en dus ook sekuriteit asook maklike toegang tot hoër risiko (sub-prima) lenings (Dickenson, 2008:135). Leners is toegelaat om verbande uit te neem, in sommige gevalle sonder bewys van inkomste, sonder enige deposito en selfs oor termyne van soveel as 50 jaar. In sommige gevalle het persone ook lenings met aanvanklike lae paaiemente gekry wat ná die intreetyd aansienlik verhoog het (Dickenson, 2008:135).

Soos wat die risiko toegeneem het en die werklike rentekoerse op die sub-primalenings begin inskop het, het die aantal persone wat nie hulle skuld kon betaal nie, begin toeneem. Dit het 'n vraagteken geplaas op die waarde van die sekuriteit wat vir die verbande gehou is. Die minimum kapitaalvereistes van banke was in gedrang en wantroue het nie net tussen banke en depositohouers en beleggers ontstaan nie, maar ook tussen banke onderling. Die onsekerheid het daartoe gelei dat daar in Augustus 2007 bykans 'n stilstand in die groothandelkapitaalmarkte was, insluitend die interbankmarkte (Buiten, 2008:21). Hierdie krisis het verder vanaf die wêreld se grootste

ekonomie, die VSA, na die res van die wêreld oorgespoel (Hart, 2008).

Tot die einde van Oktober 2008 is ongeveer R46 triljoen (Anon., 2008) in hulppakkette in verkeie lande vir die teenwerking van die krisis bewillig. Die omvang hiervan kan verstaan word in die lig van die totale waarde van die Suid-Afrikaanse aandelebeurs van R4,427 triljoen op 31 Oktober 2008 (JSE, 2008).

4.1.4 Die Suid-Afrikaanse posisie

In Suid-Afrika was finansiële instellings ook baie gretig om verbande toe te staan (Anon., 2007b:60). Dit het egter in 2007, vóór die huidige internasionale krisis, verander. Tot voordeel van Suid-Afrika het die Nasionale Kredietwet van 2005 die huidige gebeure voorafgegaan (Anon., 2007b:60). Die Nasionale Kredietwet (Suid-Afrika, 2005) het ten doel om 'n regverdige en nie-diskriminerende mark vir die toegang tot verbruikerskrediet daar te stel. Hierdeur word die stelsel daargestel vir die algehele regulasie van verbruikerskrediet, verbeterde standarde vir verbruikersinligting, 'n verbod op onregverdige kredietpraktyke en die aanmoediging van verantwoordelike kredietverlening. Hierdie wet het die gesig van skuldinvordering verander deur groter beskerming en skuldverligting te bied in die geval van oormatige skuld en roekelose kredietverskaffing (Van Heerden & Otto, 2007:655). Die hoofeienskappe sluit in dat die taal van die kredietooreenkoms eenvoudig en verstaanbaar moet wees, advertensies en bemerking die voorgeskrewe inligting rakende die koste van die krediet moet bevat, kredietbemerking by 'n persoon se woning of werk beperk word en outomatiese verhoging van kredietlimiete verbied word (National Credit Regulator, 2006). Die wet maak ook voorsiening daarvoor dat die kredietverskaffer onder andere behoorlik ondersoek doen na die betaalvermoë van die voornemende skuldenaar en ook dat die finansiële instelling wat roekeloos was in die toestaan van skuld, in die moeilikheid kan beland en die lening selfs gekanselleer kan word (Anon., 2007b:60; Otto, 2007:27).

Die Suid-Afrikaanse banke was dus beter verskans teen die oormatige krediet wat oorsee toegestaan is, maar die stygende rentekoerse het hulle nie skotvry daarvan laat afkom nie.

4.2 Elemente van die krisis

Uit bogenoemde paragrawe blyk dat daar 'n aantal gemene elemente is wat in die oploop na die genoemde krisis voorgekom het

– elemente soos toenemende verbruikersbesteding, 'n afname in reële salarisse, 'n toename in skuld en spekulاسie.

Hierdie elemente word vervolgens bespreek ten einde die effek daarvan op die samelewing te begryp.

4.2.1 Toenemende verbruikersbesteding

Volgens Foster (2006:1) spandeer 60% van die armste huishoudings in die VSA al hulle inkomste op verbruikersbesteding. Dickenson (2008:136) voer aan dat een van die groot redes vir die oormatige skuld in die VSA, die verbruikersingesteldheid is wat veroorsaak dat die VSA meer verbruik as wat hulle produseer. Gedurende 1994 tot 2004 het verbruikersbesteding vanaf 67% tot 70% van die Bruto Binnelandse Produk (BBP) toegeneem (Foster, 2006:2). Volgens Salzman (2008:18) is die posisie in die VK nog slegter met die totale verbruikerskrediet wat hoër as die BBP is en 4,8 miljoen Britte wat maandeliks meer spandeer as wat hulle verdien.

Wat verder kommerwekkend is, is dat kinders al meer die teiken van advertensieveldtogte is (Valkenburg, 2000:53). Volgens Valkenburg en Cantor (2001:61) is dit omdat kinders in die Westerse samelewing baie geld tot hulle beskikking het, die toekomstige verbruikers is en omdat hulle markte beïnvloed weens hulle insae in huishoudelike besluite.

Ook in Suid-Afrika is die hoë vlak van verbruikersbesteding sigbaar. Volgens 'n verslag van die Sentrale Statistiekdiens (SSD, 2006:1) word 60% van Suid-Afrikaanse huishoudings se besteebare inkomste op behuising, vervoer en voedsel spandeer. Die spaarpersentasie van huishoudings was in September 2008 'n skamele 1,4% van BBP (Suid-Afrikaanse Reserwebank, 2008:11).

Marcuse (1964:5) het reeds in 1964 aangevoer dat die meeste behoeftes soos om te ontspan, pret te hê, op te tree en te verbruik in ooreenstemming met advertensies is, dat dit aan 'n sekere kategorie behoort en valse behoeftes is wat deur eksterne magte bepaal word waaroor die individue nie beheer het nie. In Ieketaal kan dit beskryf word as *groepsdruk*.

4.2.2 Afname in reële salarisse

Foster (2006:2) voer aan dat sedert die laat negentigerjare reële lone in die VSA agterweë gebly het en selfs tussen 2003 en 2004 met 0,8% afgeneem het. Hy voer aan dat die meeste gesinne dit

teengewerk het deur langer ure te werk en meer werk in die huishouding in te bring (Foster, 2006:2).

In Suid-Afrika het nominale salarisverhogings in die formele sektor (uitgesluit landbou) 12,3% beloop in die eerste kwartaal van 2008, gemeet oor 'n vier-kwartaalperiode (Suid-Afrikaanse Reserwebank, 2008:14). Volgens Schussler is gemiddelde salarisverhogings van 12% vir 2008 verwag (Schussler, 2008:1). Inflasie het teen September 2008 13,6% bereik (Manual, 2008:7). Hoewel dit moeilik is om die syfers te vergelyk, wil dit tog voorkom asof salarisse in Suid-Afrika in reële terme in 2008 verswak het.

Twee maniere om die reële afname in salarisse en die toenemende verbruiksbesteding teë te werk, is deur 'n tweede inkomste te genereer, of om die tekort met skuld te finansier. Verskeie onlangse publikasies wys hierdie tendens uit (Barker, 2008; Broad, 2008; James, 2008). Die vraag kan gevra word of mense vry is indien die meeste net die keuse het tussen die aangaan van meer skuld, of om harder te werk.

4.2.3 Toename in skuld

Foster (2006:2) voer aan dat al meer gesinne wat bo hulle vermoë leef, dit met skuld finansier. Hy toon verder aan dat uitstaande verbruikerskrediet as 'n persentasie van besteebare inkomste vanaf 1975 tot 2005 van 62% tot 127% verdubbel het. Die navorsing van Foster (2006:3) toon ook aan dat die middelklas in die VSA ten opsigte van skuldterugbetalings die hoogste las het met betalings wat 19,4% van die besteebare inkomste beloop. Dit maak sin, aangesien hierdie groep gewoonlik kwalifiseer vir meer krediet as die armer groep, maar nie dieselfde voordele en finansiële posisie as die ryker klasse geniet nie. Foster (2006:5) se navorsing toon dat die aantal families wat 40% en meer aan skuldterugbetalings spendeer vanaf 27% by die laer-inkomstegroepe wissel tot 13,7% by die middel-inkomstegroepe. Daar is ook 'n deurlopende onttrekking uit huisverbande ten einde ander skuld af te betaal en lewenstandaard te handhaaf (Foster, 2006:8). Verder wissel die getal huishoudings met skuld wat meer as 60 dae uitstaande is, tussen 15,9% en 10,4% by die laer- en middel-inkomstegroepe, onderskeidelik. Bogenoemde skets 'n skuldspasprentjie wat in baie gesinne buite beheer is. Die voortdurende spiraaleffek in die skuldtoename kan ook dui op 'n mate van wanhoop op veranderde omstandighede wat bestaan.

Volgens Parker (1997:22) is daar miljoene mense wêreldwyd wat geen genot uit hulle maandelikse salaris put nie, omdat plastiek- en

ander skuld alles insluk. 'n Opname (Anon., 2007a:8) wat in Augustus 2008 in die VSA gedoen is, toon dat verskeie groepe in die samelewing probleme met skuldterugbetalings ondervind. Die resultate word in Tabel 2 getoon.

Tabel 2: Groepe met skuldprobleme

Generasie	Ouderdom	% persone met skuldterugbetalingsprobleme
Y	18-30	26%
X	31-42	47%
"Baby Boomers"	43-61	39%
Gemiddeld		35%

Fitch *et al.* (2007:128) voer aan dat in 2005 64% van persone in die lae-inkomstegroep in die VK (inkomste van minder as 9 500 pond sterling per jaar per huishouding) skuldprobleme ondervind het. In hierdie groep is ook 'n groot groep persone met geestesongesteldheid. Dit wil dus weereens voorkom asof die weerloses van die samelewing ook nie die skuldprobleem vryspring nie en selfs uitgebuit kan word.

In die VSA korreleer kredietkaartskuld ook met insolvensies (Dickenson, 2008:138). Foster (2006:6) rapporteer 'n dramatiese toename in kredietkaartskuld en rentekoerse gehef op kredietkaarte. Dit bring mee dat die deel van winste wat kredietverskaffers uit fooie maak, vanaf 28% in 2003 na 39% in 2004 toegeneem het. Die redes wat vir die groot hoeveelheid kredietkaartskuld aangevoer word, sluit in

- dat persone nie die aard en koste van kredietkaartskuld verstaan nie;
- dat persone kredietkaarte gebruik om die maandelikse begroting te balanseer en dus nie omgee oor die koste nie;
- die manier waarop kredietkaarte bemark word; en
- die onvermoë van verbruikers om selfbeheer toe te pas.

In teenstelling met goeie besigheidsbeginsels voer Dickenson (2008:138) aan dat uitreikers van kredietkaarte juis hoë-risikoverbruikers teiken, aangesien die meeste wins uit hulle gemaak kan word en aangesien hulle die waarskynlikste is om langtermyn kredietkaartgebruikers te wees. So byvoorbeeld het die posaanbiedings

van kredietkaarte aan persone wat op die punt staan om hulle huise in die subprimakrisis te verloor, toegeneem.

Foster (2006:10) voer verder aan dat die krisis in die VSA-ekonomie weens die ongenaakbare strewe na welvaart deur 'n klein groepie in die samelewing ten koste van die hele bevolking is. Halterman (2008:13) ondersteun ook die aanspraak dat die gebeure veroorsaak is deur die gulsigheid van makelaars en beleggingsbanke.

Soos reeds genoem, het die meeste mense 'n keuse oor die skuld wat hulle aangaan en dus die meegaande skuldslas. Dit kan egter gebeur dat die skuldslas geaktiveer word deur 'n enkele onvoorspelbare gebeurtenis, soos 'n onverwagte mediese rekening of die aflegging by die werk (Anderson & Lankford, 2008:82). 'n Ander onvoorspelbare gebeurtenis kan 'n verandering in die algemene ekonomiese toestand wees. Anderson en Lankford (2008:82) voer aan dat baie mense geen marge vir foute en onvoorspelbaarheid in hulle finansiële beplannings laat nie. Weens trots is dit ook baie keer moeilik vir sulke persone om raad te vra (Anderson & Lankford, 2008:84).

In Suid-Afrika was die totale aantal skuldverwante dagvaardigings wat in 2007 uitgereik is ten opsigte van privaatpersone vir nie-betaling van skuld 1 318 425 (SSD, 2008:5). Volgens die Sentrale Statistiekdiens (SSD, 2006:42) was die totale bevolking in 2005/2006 47 miljoen. Die aantal skulddagvaardigings verteenwoordig dus 2,8% van die totale bevolking. Die persentasie skuld tot besteebare inkomste het aan die begin van 2008 op net onder 80% van die besteebare inkomste gedraai (Suid-Afrikaanse Reserwebank, 2008:2). Die internasionale tendense van oormatige skuld is dus ook in Suid-Afrika sigbaar.

4.2.4 Spekulاسie

Spekulاسie kan positiewe en negatiewe gevolge hê. Aan die positiewe kant verleen dit onder meer beter likiditeit aan markte. Daar is egter ook 'n ander pool. Soos reeds genoem, het produsente in Meksiko aangevoer dat hulle blootgestel is aan spekulante. Met die styging in huispryse het persone ook gevoel dat hulle nie 'n beter eiendom sou kon bekostig indien hulle sou wag nie; en dié wat 'n nuwe eiendom gekoop het, het die bestaande eiendom gehou om te verhuur in die verwagting dat pryse verder sal styg (Anderson & Lankford, 2008:84). Verder het persone nie altyd in ag geneem dat daar ook nog versekering, instandhouding, belastings, ensovoorts op huurhuise betaalbaar is nie, om nie eers van huurwanbetaling of

leegstaan te praat nie (Anderson & Lankford, 2008:84; Dickenson, 2008:140).

Reeds in 1936 het Keynes (1936) geargumenteer dat batepryse gereeld nie deur langtermyn fundamentele aspekte in die mark bepaal word nie, maar eerder deur professionele beleggers wat nie belangstel in wat die instrument vir die koper werd is nie, maar eerder hoe die mark die bate sal evalueer. Mangu-Ward (2008:1) voer byvoorbeeld aan dat spekulante twintig jaar gelede vir sowat 21% van die oliehandel verantwoordelik was, terwyl dit vandag sowat 66% beloop. Sy sê verder dat elke olievat ongeveer twintig maal verhandel word voordat dit uiteindelik gelewer en gebruik word. In die besinning oor spekulاسie word dus ook 'n mate van gierigheid bespeur.

5. Die slawernymotief as gemene deler van krisis

Hierdie gedeelte hanteer doelwit vier, naamlik om finansiële slawerny as 'n gemene deler van finansiële krisis te oorweeg. Daar kan met reg gevra word waarom enige persoon in slawerny gehou wil word. Uit die tipes slawerny blyk dat dit kan wees om iemand te straf, of om voordeel uit die persoon te verkry. Verbruikers en persone wat skuld opneem, word waarskynlik nie deur die banke en groot korporatiewe instellings daarvoor gestraf nie. Uit die ooploop tot finansiële krisis blyk egter duidelik 'n strewe na hoër opbrengste. Die strewe kan wees as gevolg van die aandrag deur aandeelhouders, maar die bonusse van bestuurders kan moontlik ook op prestasie geskoei wees. Die rede waarom mense in 'n kringloop van verbruikersbesteding, lae salarisse en skuld vasgevang gehou word, kan net wees weens die ekonomiese voordeel vir die persone wat in beheer van die stelsel is.

Uit die agtergrondstudie blyk dat dieselfde dryfveer wat mense gemotiveer het om skuldslawerny toe te pas, ook groot korporasies en selfs individue vandag motiveer om 'n groot deel van die bevolking vasgevang te hou in 'n spiraal van toenemende verbruikersbesteding en skuld. Uit die roekelose wyse waarop krediet, produkte en dienste geadverteer word, blyk dat daar min respek of bekommernis is oor die welstand van diegene wat in die skuldweb vasgevang word.

Marcuse (1964:3) beklemtoon die feit dat aangesien die masjien se krag dié van die individu, of enige spesifieke groep individue oorskry, die masjien dus die mees effektiewe politieke instrument in enige samelewing is – 'n samelewing waarvan die basiese organisa-

sie die gemeganiseerde proses is. In die huidige samelewing kan hierdie stelling dalk omskryf word dat die finansiële stelsels die magtigste politieke instrument is in samelewings wat swaar steun op die werking van hulle finansiële instellings. Enige persoon wat al vir krediet moes aansoek doen, sou moontlik al in 'n mindere of meerdere mate die ervaring van afhanklikheid van en uitgelewerdheid aan die kredietverskaffer ervaar het.

Dit is dus opmerklik dat die huidige finansiële krisis nie slawerny tot gevolg gehad het nie, maar dat finansiële slawerny alreeds bestaan het en dat die bestaan daarvan tot die krisis bygedra het. Die begin daarvan kan moontlik teruggevoer word na die ontstaan van kapitalisme.

Drescher en Engerman (1998:107) definieer kapitalisme as 'n stelsel van produksie waar die direkte produsente hulle arbeid vrywillig aan die eienaars van kapitaal verkoop, wie se motivering wins asook die reproduksie van hulle kapitaal is. Loonwerkers het vir die eerste keer in die middel van die negentiende eeu die grootste deel van die bevolking in Engeland beslaan (Drescher & Engerman, 1998:108). Voor hierdie tydperk was die meeste besighede familiegebaseerde besighede waar persone vir hulself gewerk het (Drescher & Engerman, 1998:108). Die grootste oorsaak vir hierdie verandering was die industriële revolusie wat groot getalle loonwerkers nodig gehad het om die grootskaalse gemeganiseerde vervaardigingsprosesse te bedryf (Drescher & Engerman, 1998:108).

Volgens Turley (2000:8) het Aristoteles die voorwaarde vir 'n mens om vry te wees, gestel dat hy nie vir die voordeel (of wins) van 'n ander persoon moes leef nie. Loonarbeiders, 'n kenmerk van kapitalisme, was dus nie as vry mense gereken nie (Turley, 2000:8). Vandag kom spreekwoorde soos “om soos 'n slaaf te werk” of “ek sloof my af” steeds voor.

Dit wil dus voorkom asof die eienaars van kapitaal steeds in sommige gevalle die “slawe-eienaars” is. Die persone wat geld by hulle leen, hulle geadverteerde produkte koop of hulle tyd vir 'n loon aan hulle verkoop, is dus in 'n mindere of meerdere mate vasgevang of “slawe”. Die redenasie kan selfs so ver gevoer word dat alle salaris-trekkers eintlik tot 'n mate slawe is. Sommige persone kan, soos in die vorige eeue, selfs welvarend wees en as bestuurder oor ander slawe aangestel wees, maar hulle bly steeds afhanklik van 'n werk-gewer. Ander persone is weer van finansiële instellings afhanklik om hulle te help om in hulle behoeftes te voorsien en selfs van maand tot maand te oorleef.

6. Verband tussen finansiële binding en slawerny

Hierdie paragraaf sny doelwit vyf aan, naamlik om die verband tussen slawerny en die oorsake vir die huidige finansiële krisis te ondersoek. In Tabel 3 word gepoog om 'n verband tussen die twee te trek en aan te toon dat die kenmerke van slawerny ook van toepassing is op finansiële afhanklikheid.

Tabel 3: Die verband tussen slawerny en die elemente van die finansiële krisis

Slawernykenmerke (par. 2.4)	Finansiële krisiselemente
Die maklik beïnvloedbare mense in die gemeenskap is onderdruk.	Die fokus is op persone wat reeds swak kredietrekords het, naïef is en beperkte toegang tot ander skuld het (par. 4.2.3). Selfs persone met geestesongesteldhede is deur skuld vasgevang (par. 4.2.3). Die armer deel van die bevolking spandeer die grootste deel van hulle inkomste op verbruikersbesteding (par. 4.2.1). Spekulante wil groot winste maak en gee nie regtig om as die markte deurmeekaargekrap word nie (par. 4.2.4). Verder word daar ook op kinders gefokus (par. 4.2.1).
Daar was ekonomiese voordeel vir die eienaar.	Die hoofrede agter die roekelose uitleen, is potensiele hoë winsmarges en gulsigheid (par. 4.2.3). Die toestaan van krediet laat meer mense geld bestee wat die winste terugplaas in die hande van die ryker deel van die bevolking (par. 4.2.1). Spekulante wil groot winste maak en gee nie regtig om indien die markte deurmeekaargekrap word nie (par. 4.2.4).
Daar was ook fisiese en geestelike gevolge.	Weens trots is dit moeilik vir persone met skuldprobleme om raad te vra. Daar is ook baie emosie hierby betrokke (par. 4.2.3).

Slawe was gebrandmerk en kon uitgeken word.	Persone word gebrandmerk met 'n kredietrekord (par 4.2.3).
Die gemeenskap het slawerny ondersteun.	Die samelewing aanvaar dat dit die banke se besigheid is en die verbruiker 'n vrye keuse het. Dit kan gesien word in die min debat wat hieroor toegelaat is en die bereidwilligheid van regerings om in te gryp (par. 4.1.3).
Slawe het soms ook voorregte geniet en kon self baie besit, maar dit kon enige oomblik weggeneem word.	Dit is nie net die armstes wat deur die finansiële krisis geraak word nie (par. 4.2.3). Die middelklas en selfs meer welaf persone word ook geaffekteer.
Slawe het soms, weens verskeie redes, gekies om slawe te bly en hulle vooruitsigte was beperk.	Omdat reële salarisse afneem, werk mense al hoe meer (par. 4.2.2). Die armste deel van die bevolking gee die meeste van hulle inkomste uit op verbruikersbesteding. Daar word min gespaar ten einde kapitaal op te bou (par. 4.2.1) en dus is dit onwaarskynlik dat hulle finansiële posisie sal verbeter.
Slawerny is dikwels oorgeërf.	Ouers dra die swak finansiële bestuur oor na hulle kinders (Lyon, 2008:1).
Slawe het ekstra werk in hulle vrye tyd gedoen om hulle lewenskwaliteit te verbeter.	Mense doen ekstra werk om hulle lewenstandaard te handhaaf en skuld te kan betaal (par. 4.2.2).

Dit wil dus voorkom asof daar 'n baie sterk verband tussen die finansiële situasie in huishoudings en die kenmerke van slawerny is. Dit is ook weer belangrik om daarop te let dat finansiële slawerny nie deur krisisse veroorsaak is nie, maar dat dit alreeds bestaan het en bygedra het tot finansiële krisisse.

7. Afskaffing van eietydse slawerny en die rol van die kerk

Die gebeure in Meksiko het daartoe gelei dat sommige mense in opstand gekom het teen die regering se beleid en onvermoë om hulle teen die terugneem van hulle eiendom te beskerm (Williams, 2001:34). Die "Braxton"-beweging mag moontlik op toekomstige gebeure in die era van finansiële globalisering dui (Williams, 2001:47). Foster (2006:10) voer aan dat die tyd ryp is vir 'n opstand in die werkersklas. Die optogte wêreldwyd teen hoë voedselpriese is

moontlik 'n voorloper hiervan. Moontlik staan ons op die vooraand van 'n resoluë wat nuwe stelsels en ideologieë tot gevolg kan hê.

Dit lyk weereens asof die kerk nie 'n aktiewe rol speel nie. Die WARC het reeds in 2004 'n oproep op ryk lande gedoen om mededeelsaam te wees. Hierdie verklaring verwerp spesifiek drie ekonomiese aspekte, naamlik internasionale finansiële- en handelsorganisasies, globalisering en die neoliberale wêreldorde. Dit blyk egter dat die oproepe niks meer as oproepe kan bly nie, aangesien die outonomieit van geen genootskap wat deel van die WARC is deur enige besluit geraak kan word nie (Rossouw, 2007:262). Rossouw (2007:263) toon aan dat die WARC reeds sedert 1980 besorg is oor die ekonomiese onregverdigheide. Dit het hulle egter 24 jaar geneem om 'n nie-bindende verklaring hieroor uit te reik. In 2006 het die Diakonia Raad van Kerke *The Oikos Journey*-dokument uitgereik, wat deels 'n uitvloeisel van die Accra-verklaring was, maar met spesifieke verwysing na die Suid-Afrikaanse konteks.

Die verklarings en dokumente handel wel met die ekonomie, maar die effek daarvan is nie duidelik nie. Volgens Bottum (2008:3) is die hoofstroomkerk in Amerika wat die staat beïnvloed het, dood en die politieke uitsprake van byvoorbeeld die United Church of Christ het geen invloed nie (Bottum, 2008:12).

Indien die afskaffing van tradisionele slawerny as riglyn kan dien, sal die beëindiging van finansiële slawerny nog lank kan duur. Die groot verskil tussen die huidige finansiële slawerny en tradisionele slawerny is moontlik dat die beëindiging weens ekonomiese redes kan plaasvind. Die bereidwilligheid van die wêreldregerings om in te gryp, kan egter veroorsaak dat die stelsel nog langer in stand gehou sal word. Dit sal moontlik ook eers weer nodig wees om politieke en ander druk toe te pas.

8. Samevatting, gevolgtrekkings en aanbevelings

8.1 Samevatting

Slawerny kom reeds vir ongeveer 5 000 jaar in 'n mindere of meerdere mate in samelewings voor. Daar is vandag steeds nog verbuigde vorms van slawerny. Minstens een van die tipes slawerny, naamlik skuldslawerny, kom vandag steeds vry algemeen voor. In die verlede is slawerny nie om ekonomiese redes teengewerk nie en het dit gewoonlik lank geneem om slawerny uit te skakel. Een soort slawerny is dikwels bloot vervang met 'n ander soort.

Daar bestaan 'n duidelike verband tussen die kenmerke van slawerny en die elemente van finansiële krisis. Dit is duidelik dat die krisis nie finansiële slawerny tot gevolg gehad het nie, maar dat die slawernymotief juis bygedra het tot die ontstaan van die huidige finansiële krisis. Ongelukkig het die kerk nie 'n prominente rol gespeel in die afskaffing van ekonomiese slawerny nie en is die kerk as instelling steeds relatief passief oor die oorsake en gevolge van die huidige krisis.

8.2 Gevolgtrekking

Alhoewel die mens keuses het, blyk dit dat waar dit oor werklik belangrike finansiële sake gaan, min mense werklik keuses het. Uit Marcuse (1964:7) en Berlin (1969:130) se bespreking van vryheid kan geformuleer word dat om tussen verskillende produkte te koop of tussen 'n verskeidenheid instellings te kies wat skuld verleen, nie werklik vryheid is nie. Finansiële vryheid is eerder om te kon kies om nie deel van die rotresies te wees en geensins skuld aan te gaan nie, en ook nie deur enige finansiële krisis geraak te word nie. Soos reeds in die inleiding genoem, is dit egter wensdenkery vir die meeste mense.

Die skuld kan egter nie alleen voor die deur van die ideologie van kapitalisme, of enige ander stelsel, geplaas word nie, maar eerder voor die deur van die persone wat die stelsel misbruik tot hulle eie voordeel. Uit die studie blyk dat dieselfde dryfveer wat mense motiveer het om skuldslawerny toe te pas, vandag ook groot korporasies en selfs individue motiveer om 'n groot deel van die bevolking vasgevang te hou in 'n spiraal van toenemende verbruikersbesteding en skuld.

Die aanduidings is dat die afskaffing van finansiële slawerny nog lank kan duur. Die tyd is ryp vir opstand deur die werkersklas teen regerings se beleid en onvermoë om hulle teen finansiële uitbuiting te beskerm. Dit is dalk ook goed so, aangesien baie mense reeds lank genoeg op ander (onder andere die kerk, regering, banke en adviseurs) vir hulle finansiële welsyn vertrou het.

8.3 Aanbevelings

Baie mense het al in die verlede aanbevelings gemaak rondom die hantering van skuld. Anderson en Lankford (2008:86) beveel byvoorbeeld vyf maniere aan om uit skuldmoeilikhede te kom. Dit sluit maniere in om skuld in kleiner hanteerbare gedeeltes af te breek en die duurste skuld eerste te betaal, rekords van alle spanderings te

hou sodat gesien kan word waar om te besnoei, of om nie enige betalings oor te slaan nie, aangesien dit die kredietrekord nadelig beïnvloed, inkomste te verhoog deur ekstra ure te werk of 'n tweede inkomste te genereer, en hulp te kry sodra 'n probleem voorsien word en nie eers te wag totdat dit feitlik te laat is nie.

Ook in die Bybel is heelwat riglyne oor die hantering van skuld, soos die volgende:

- 'n Waarskuwing oor die aangaan van skuld: “Die ryke heers oor die arme; die lener is die slaaf van die man by wie hy leen.” (Spr. 22:7.)
- 'n Waarskuwing teen borgstaan: “Dit gaan sleg met hom wat vir iemand borg staan; die man wat weier om borg te staan, is veilig.” (Spr. 11:15.)

Paulus sê in Romeine 13:8 dat ons niemand iets verskuldig moet wees nie, behalwe om mekaar lief te hê.

Daar kan maklik in die detail van aanbevelings verval word, wat die meeste mense net verder moedeloos kan maak. Om die aanbevelings tot vyf te beperk, is meer sinvol. Uit hierdie studie kan die volgende aanbeveel word:

- Persone moet hulself bemagtig om nie slagoffers van gewetenlose bemarkers te word nie.
- Ouers moet erns maak met die finansiële opvoeding van hulle kinders.
- Daar moet altyd ruimte in begrotings gelaat word vir minder gunstige uitkomst.
- Daar moet gestreef word na finansiële onafhanklikheid (onafhanklikheid van instellings en salarisse).
- Daar behoort versigtig met skuld omgegaan te word.

Die kerk, as morele waghond, behoort 'n baie sterker standpunt in te neem oor die huidige moderne finansiële slawerny, veral indien gekyk word na die groterwordende verskille tussen ryk en arm. Dit gaan waarskynlik nie op nasionale vlak effektief gebeur nie, maar elke gemeente sal die saak plaaslik prakties moet aanpak. Dalk kan die kerk begin deur mense in te lig aangaande die Bybelse beginsels rondom finansies en hoe om besigheid te doen.

Geraadpleegde bronne

- ANDERSON, J.L. & LANKFORD, K. 2008. Live debt-free. *Kiplinger's personal finance*, 11:81-88.
- ANON. 2007a. Many Americans have problems paying down debt. *ISO & Agent*: 8, Aug.
- ANON. 2007b. Be careful what you wish for: mortgages and other credit and interest agreements. *Finweek*: 60, 20 Dec.
- ANON. 2008. Crisis in credit. Reuters. <http://www.reuters.com/specialcoverage>
Date of access: 30 Oct. 2008.
- BAKER, H.D. 2001. Degrees of freedom: slavery in mid-first millennium BC Babylonia. *World archaeology*, 33(1):18-26.
- BARKER, I. 2008. Thousands take summer jobs to make ends meet. *The educational supplement*, 4799:6.
- BERLIN, I. 1969. Four essays on liberty. London: Oxford University Press.
- BLAGBROUGH, J. 1999. Child domestic workers. *Childhood*, 6(1):51-56.
- BOTTUM, J. 2008. The death of protestant America: a political theory of the protestant mainline. *First things*: 15, Aug./Sept.
- BROAD, M. 2008. Social workers seeing red. *Community care*, 1712:4.
- BUITER, W.H. 2008. Lessons from the North Atlantic financial crisis. Paper prepared for presentation at the conference "The role of money markets" jointly organised by Columbia Business School and the Federal Reserve Bank of New York on May 29-30, 2008, New York.
- CALHOUN-BROWN, A. 2000. Upon this rock: the black church, non-violence, and the civil rights movement. *Political science & politics*: 169-174, Jun.
- DE VAUX, R. 1973. Ancient Israel. London: Darton, Longman & Todd.
- DICKENSON, A.M. 2008. Consumer over-indebtedness: a US perspective. *Texas international law journal*, 43(2):135-160.
- DRESCHER, S. & ENGERMAN, S.L. 1998. A historical guide to world slavery. New York: Oxford University Press.
- EKSTEEN, L.C., ed. 2005a. Groot woordeboek. Pharos. www.pharosonline.co.za Datum van gebruik: 17 Feb. 2009.
- EKSTEEN, L.C., ed. 2005b. Verklarende Afrikaanse woordeboek. Pharos. www.pharosonline.co.za Datum van gebruik: 17 Feb. 2009.
- FITCH, C., SIMPSON, A., COLLARD, S. & TEASDALE, M. 2007. Mental health and debt: challenges for knowledge, practice and identity. *Journal of psychiatric and mental health nursing*, 14(2):128-133.
- FITZGERALD, S.T. & SPOHN, R.E. 2005. Pulpits and platforms: the role of the church in determining protest among black Americans. *Social forces*, 84:1015-1048.
- FOSTER, J.B. 2006. The household debt bubble. *Monthly review*: 1-11, May.
- GIL-DIAS, F. 1997. The origin of Mexico's 1994 financial crisis. *The Cato journal*, 17(3):1
- HALTERMAN, J. 2008. The wages of greed. *Christian century*: 13, Oct.
- HART, T. 2008. US credit crisis goes international. *University star*, 98(21):15.
- HUGHES, D.M. 2000. The Natasha trade: the transnational shadow market of trafficking in women. *Journal of international affairs*: 1-10, Spring.
- IGBAFE, P.A. 1975. Slavery and emancipation in Benin, 1897-1945. *Journal of African history*, 16(3):409-429.
- JAMES, L. 2008. Wiped out by two jobs? *Travel weekly*: 29, Feb.

- JOHANNESBURG STOCK EXCHANGE. 2008. Weekly statistics for the week ended 31 October 2008. http://www.jse.co.za/docs/stats/weekly_stats/20081031-weekly_stats.pdf Date of access: 17 Feb. 2009.
- JOUBERT, P.A., red. 2005. Tweetalige frasewoordeboek. Pharos. www.pharosonline.co.za Datum van gebruik: 17 Feb. 2009.
- JSE
see JOHANNESBURG STOCK EXCHANGE
- KEYNES, J.M. 1936. The general theory of employment, interest, and money. London: Macmillan.
- LYON, L. 2008. Stressed about money? The kids might be too. *Money*, 145(9):1.
- MANEFEE, S.P. 2003. Smuggling of refugees by sea: a modern day maritime slave trade. *Regent journal of international law*, 2:1.
- MANGU-WARD, K. 2008. Burn the speculators! *Reason*, 40(5):1.
- MANUAL, A.T. 2008. Medium term budget policy statement. Delivered to Parliament on 21 October 2008.
- MARCUSE, H. 1964. One-dimensional man. London: Routledge.
- MORENO, R. 1998. What caused East Asia's financial crisis? *Economic letter*, 98(24):1.
- NAQVI, S.A.A., ALI, B., MAZHAR, F., ZAFAR, M.N. & RIZVI, S.A.H. 2007. A socioeconomic survey of kidney vendors in Pakistan. *Transplant international*, 20(11):934-939.
- NATIONAL CREDIT REGULATOR. 2006. The National Credit Act and the National Credit Regulator. [http://www.ncr.org.za/publications/Brochure%20\(Afrikaans\).pdf](http://www.ncr.org.za/publications/Brochure%20(Afrikaans).pdf) Date of access: 18 Feb. 2009.
- OTTO, J.M. 2007. Die nuwe kredietwet: hoe gaan dit werk? *Woord en Daad*, 47(399):27-28, Herfs.
- PARKER, E. 1997. Laat jou salaris vir jou woeker. Sanlam Klub: 22-23, 26 Nov.
- PILBEAM, K. 2001. The East Asian financial crisis: getting to the heart of the issues. *Managerial finance*, 27(1):111-129.
- ROSSOUW, J. 2007. 'n Kritiese beskouing van die Accra-verklaring. *Tydskrif vir geesteswetenskappe*, 47(2):259-275.
- RUBIN, V. & TUDEN, A., eds. 1977. Comparative perspectives on slavery in new world plantation societies. New York: The New York Academy of Science.
- SALZMAN, M. 2008. From the sub-prime crisis to the ridiculous. *Marketing week*:18, 22 May.
- SCHUSSLER, M. 2008. Your salary inflation. *South African Press Association*: 2, Jul.
- SENTRALE STATISTIEKDIENS. 2006. Income and expenditure of households 2005/2006. Pretoria. (Statistical release, P0100.)
- SENTRALE STATISTIEKDIENS. 2008. Statistics of civil cases for debt (Preliminary). Pretoria.
- SSD
kyk SENTRALE STATISTIEKDIENS
- SUID-AFRIKA. 2005. National Credit Act, 34 of 2005. Pretoria: Staatsdrukker.
- SUID-AFRIKAANSE RESERWEBANK. 2008. *Quarterly Bulletin*: Sept.
- TAYLOR, T. 2001. Believing the ancients: quantitative and qualitative dimensions of slavery and the slave trade in later prehistoric Eurasia. *World archaeology*, 33(1):27-43.

- TESTART, A. 2002. The extent and significance of debt slavery. *Revue Francaise de sociologie*, 43:173-204.
- TOLEDANO, E.R. 1993. Late Ottoman concepts of slavery (1830s-1880s). *Poetics today*, 14(3):477-506.
- TURLEY, D. 2000. Slavery. Oxford: Blackwell.
- VALKENBURG, P.M. 2000. Media and youth consumerism. *Journal of adolescent health*, 27S:52-56.
- VALKENBURG, P.M. & CANTOR, J. 2001. The development of a child into a consumer. *Applied developmental psychology*, 22:61-72.
- VAN HEERDEN, C.M. & OTTO, J.M. 2007. Debt enforcement in terms of the National Credit Act, 34 of 2005. *Journal for South African law*, 4:655-684.
- WALVIN, J. 1996. Questioning slavery. London: Routledge.
- WILLIAMS, H. 2001. Of free trade and debt bondage. *Latin American perspectives*, 28(4):30-51.
- WOORDEBOEK VAN DIE AFRIKAANSE TAAL. 2003. Elektroniese woordeboek van die Afrikaanse taal. [CD].

Kernbegrippe:

finansieel
krisis
skuld
slawerny

Key concepts:

crisis
debt
financial
slavery

